

Нескорений титан: богословська біографія Волтера Брюггеманна¹

Володимир ЛУКІН
Незалежний дослідник

ORCID: 0000-0001-7678-4153

«... Не буває так, щоб під час переказу обійшлося без того, жеб не додали в рядок хоча б крапку. А частіше – і кому теж»
Жозе де Соза Сарамого²

Ніхто з наших сучасників не заперечуватиме того факту, що інтерпретація подієвих і неподієвих своєрідностей людської цивілізації в потоці історії – це наріжний камінь її існування. У цій ситуації ми схильні вважати, що здатність до інтерпретації всього зумовлена онтологічним «геномом». На жаль, така перевага індивіда або утворених ним спільнот не сприяла ані тріумфу добра над злом, ані прогресу в плані «пожвавлення» духовно-гуманітарних «останків» цивілізації *Homo Spiritus-Sapiens*³. З одного боку, світський підхід до витлумачення хроносу людських діянь через нескінченне множення варіантів інструментів та регулярну зміну парадигм, що нібито наближають до єдиної моделі сприйняття картини світу, імперативної й універсальної для кожного, не може виступати в ролі безапеляційного світоглядного «притулку»⁴.

З іншого боку, релігійне герменевтичне різноманіття, з його вольностями та боротьбою за контроль сфери інтерпретації поза межного і наслідковості

¹ Conrad Kanagy, *Walter Brueggemann's Prophetic Imagination: A Theological Biography* (Fortress Press, 2023).

² Жозе Сарамого, Странствие слона (Ексмо, 2011), 60.

³ Lina Palmér, Maria Nyström, Katarina Karlsson, "Lifeworld hermeneutics: An approach and a method for research on existential issues in caring science", *Scandinavian Journal of Caring Sciences* Volume 38, Issue 1 (2023), 200 – 209. Hans-Helmuth Gander, Ryan T. Drake, Joshua Rayman, *Self-understanding and lifeworld: basic traits of a phenomenological hermeneutics* (Indiana University Press, 2017); Johann Michel, *Homo Interpretans: Towards a Transformation of Hermeneutics*. (Rowman & Littlefield, 2019).

⁴ Olya Kudina, *Moral Hermeneutics and Technology: Making Moral Sense through Human-Technology-World Relations* (Lexington Books, 2023); Lorenzo C. Simpson, *Hermeneutics as Critique: Science, Politics, Race, and Culture* (Columbia University Press, 2021); Alex Rosenberg, *The Atheist's Guide to Reality: Enjoying Life without Illusions* (W. W. Norton & Company, 2012).

потойбічного⁵, повторює помилки світського варіанта і приречене на провал. Необхідно зауважити, що внесок християнства в інтерпретаційні конкурентні зіткнення залишається значущим і вагомим: намагання закріпити свої позиції не тільки на теоретичному рівні, а й на практичному не припиняються й донині⁶, Інакше кажучи, вірність Божественному велінню «плодіться і розмножуйтеся» в царині множення тлумачень вражає не тільки якісною наполегливістю, а й багатообіцяючою розмаїтістю, але-також і директивним різноголоссям.

Звичайно ж, такі зусилля у світлі нових наукових відкриттів і технологічних досягнень зустрічають запеклий опір. Адже це очевидно, що заявлена християнством аксіоматичність біблійної герменевтики як єдиної та безпомилкової системи, що структурує буття кожної людини вимагає виразних і недвоїстих відповідей на болючі питання повсякденності, а також чітко сформульованої аргументації в апологетичній площині. І якщо атеїстичне суспільство чи інше релігійне світовідчуття з поблажливістю, певним розумінням і навіть злагодою ставляться до богословських викладок Нового Заповіту, то змістовна частина Старого Заповіту перебуває під сильним вогнем критики⁷. Слід сказати, що науковці докладали максимум зусиль для того, щоб старозавітні смисли без домішок і нальоту людських домислів стали доступні опонентам монотеїзму⁸, але, треба зауважити, не завжди тріумфально⁹. Деякі богослови присвячували свої дослідження окремо взятим аспектам теодицеї¹⁰, інші ставили собі за мету суто

⁵ Mulla Shirazi, *On the hermeneutics of the Light-Verse of the Qur'an (Tafsir ayat al-nūr)* (Saqi Books, 2004); Donald S. Lopez, *Buddhist Hermeneutics* (University of Hawaii Press, 2022); Michael Fishbane, *Hava Tirosh-Samuelson, Jewish hermeneutical theology* (Brill, 2015); Graham Harvey, *Contemporary Paganism: Religions of the Earth from Druids and Witches to Heathens and Ecofeminists* (New York University Press, 2014).

⁶ Список настільки великий, що ми обмежимося деякими працями, як-от Tom Steffen, William Bjoerker, *The Return of Oral Hermeneutics: As Good Today as It Was for the Hebrew Bible and First-Century Christianity*. (Wipf and Stock, 2020); David Cheetham, Ulrich Winkler, Oddbjorn Leirvik, Judith Gruber, eds., *Currents of Encounter - Studies on the Contact Between Christianity and Other Religions, Beliefs, and Cultures Interreligious Hermeneutics in Pluralistic Europe: Between Texts and People* (Rodopi, 2011); Craig Evans, *The Interpretation of Scripture in Early Judaism and Christianity: Studies in Language and Tradition* (Bloomsbury T&T Clark, 2000); Jason Coker, Scott S. Elliott, eds., *Bible and Theory: Essays in Biblical Interpretation in Honor of Stephen D. Moo* (Lexington Books: Fortress Academic, 2020); D.Kurek-Chomycz, B. Lemmelijn, M. Ibita, S. Whitear, eds., *Kindness, Courage, and Integrity in Biblical Texts and in the Politics of Biblical Interpretation: Festschrift Reimund Bieringer* (Peeters, 2023); Georges Tamer, Andrew Mein, Lutz Greisiger, eds., *Gog and Magog: Contributions toward a World History of an Apocalyptic Motif* (De Gruyter, 2023); Georges Tamer, ed., *The Concept of Person in Judaism, Christianity and Islam* (De Gruyter, 2023).

⁷ John Park, "The Moral Epistemological Argument for Atheism", *European Journal for Philosophy of Religion* 7 (1), 121–142.

⁸ Matthew Fleische, *The Old Testament Case for Nonviolence* (Matthew Curtis Fleischer, 2018); Mark S. Gignilliat, *Reading Scripture Canonically: Theological Instincts for Old Testament Interpretation* (Baker, 2019); Robert D. Miller II, *Covenant and Grace in the Old Testament* (Gorgias Press, 2012); Thomas Judge, *Other Gods and Idols: The Relationship Between the Worship of Other Gods and the Worship of Idols within the Old Testament* (T&T Clark, 2011).

⁹ Tomas Romer, *Dark God: Cruelty, Sex, and Violence in the Old Testament* (Paulist Press, 2013); Magne Sæbø (Hg.), *Hebrew Bible, Old Testament. The History of Its Interpretation 3. From Modernism to Post-Modernism, Part 2. The Twentieth Century – From Modernism to Post-Modernism* (Vandenhoeck & Ruprecht GmbH & Co KG, 2015), 221–672.

¹⁰ Antti Laato, Johannes De Moor, eds., *Theodicy in the World of the Bible* (Brill, 2003); Grace Ko, *Theodicy in Habakkuk* (Authentic Media, 2014).

апологетичні цілі¹¹, ще інші, подібно до Волтера Брюгеманна, прагнули осучаснити тексти стародавніх пророків, вказуючи на їхній духовно зобов'язальний і векторизувальний потенціал¹².

На самому початку нашого відгуку хотілося б наголосити, що жанр «богословська біографія» незвичайний уже сам по собі. На відміну від стандартних життєписів, у ньому фокус зміщується від суворо хронологічного викладу біографічних даних до обставин і нюансів богословсько-релігійного дорослішання й формування тієї людини, яку вважають ледь не «месіанською» постаттю в богослов'ї Старого Заповіту ХХ століття¹³. Відтак, у цій монографії ми познайомимось лише з епохальними та доленосними моментами з життя Волтера Брюгеманна. Вважаємо за необхідне вказати на такий момент: авторська композиція викладу з її сюжетними лініями, що циркулюють у кожному розділі (складнощі дитинства, освіта, зовнішні джерела впливу, літературна діяльність), буде збережена нами без розбивки на тематичні блоки.

Книга починається зі вступного слова д-ра Самуїла Велса, священника Англійської церкви і викладача Дюкського університету¹⁴. Він тепло відгукується про Брюгеманна, вказуючи на сім чеснот ученого, тим самим готуючи читача до того, що той, про кого йтиметься в цій книжці, заслужив право бути «відзначеним» у просторі богословського «всесвіту», та й не тільки в ньому. Саме це, на наш погляд, можна розцінити як заклик до прочитання історії Брюгеманна, і водночас – нестандартне пояснення того, чому вона заслуговує на пильну увагу.

Одразу після цього читач стикається з розлогою авторською Передмовою¹⁵, в якій, на наш погляд, задається вектор захопливої мандрівки в багатовимірну, багаторівневу і переважно невідому для більшості шанувальників та критиків подорож у світ тонких налаштувань Брюгеманна. Знайомство самого Канагі з героєм книжки розпочалося з відвідин бібліотеки (2006 р.), де він шукав відповіді на численні запитання, які корелювали з дедалі більшим почуттям занепокоєння соціальними аспектами Менонітської церкви. Перебуваючи там, він «чув» у голові тільки одну відповідь: «Єремія, Єремія, Єремія, Єремія». Незабаром Канагі виявляє

¹¹ Paul Copan, *Is God a Moral Monster?: Making Sense of the Old Testament God* (Baker Pub., 2011); Katharine Dell, *Ethical and Unethical in the Old Testament: God and Humans in Dialogue* (T&T Clark, 2010).

¹² Декілька прикладів: Jacqueline Grey, *Them, Us and Me: How the Old Testament Speaks to People Today* (APSS & SCD Press, 2008); Joshua Aaron Bowen, *The Atheist Handbook to the Old Testament: Volume 1* (Digital Hammurabi Press, 2021); *The Atheist Handbook to the Old Testament: Volume 2* (Digital Hammurabi Press, 2022); Shamai Gelernder, *Under the Sun: Life and Reality in the Book of Kohelet* (Peter Lang AG, 2018); Gordon McConville, *Being Human in God's World: An Old Testament Theology of Humanity*. (Baker Pub., 2016); Mark Boda, Russell Meek, William Osborne, eds., *Riddles and Revelations: Explorations into the Relationship between Wisdom and Prophecy in the Hebrew Bible* (Bloomsbury Publishing, 2018); Kenton Sparks, *Sacred Word, Broken Word: Biblical Authority and the Dark Side of Scripture* (Grand Rapids: Eerdmans, 2012); Matthew Richard Schlimm, *This Strange and Sacred Scripture: Wrestling with the Old Testament and Its Oddities* (Grand Rapids: Baker Academic, 2015).

¹³ Conrad Kanagy, *Walter Brueggemann's Prophetic Imagination: A Theological Biography* (Fortress Press, 2023).

¹⁴ Kanagy, *Walter Brueggemann's Prophetic Imagination*, IX–XI.

¹⁵ Там само, XIII–XXXI.

цілу полицю з книжками Волтера і його коментарем на книгу пророка Єремії¹⁶. На той час Канагі був упевнений у неактуальності провіщень цього пророка. Ділячись першими враженнями про книгу Волтера Брюггеманна «Пророча уява», Канагі зазначає, що вона наче чекала на нього як читача¹⁷. Він розгорнув її і став жадібно поглинати текст. По суті, цьому сприяли два моменти: проста мова викладу та відсутність академічних надмірностей. До речі, про популярність книги Канагі тоді ще нічого не знав¹⁸. Тимчасом знаменита праця Брюггеманна охоплювала дуже широкий спектр проблем: тема расизму, критика соціальної несправедливості та перерозподілу коштів, специфічні деталі підігривання багатим тощо. Згодом, коли Канагі почне писати власну книжку, тісно пов'язану з проблематикомом Менонітської церкви, він значною мірою спиратиметься на «Пророчу уяву»¹⁹.

Далі автор оригінальної праці про відомого теолога переходить до умов її написання та специфіки викладу. Насамперед розповідь Канагі фокусується на духовних та біографічних засадах, які сприяли тому, що Брюггеманн став автором ста книг. Для продуктивнішого й ефективнішого викладення інформації про Брюггеманна Канагі пропонує нетрадиційний підхід: помістити біографію богослова всередину фрейму притчі про сіяча (Мт. 13; ґрунт, насіння, сіяч). Інакше кажучи, вона буде подана в трьох частинах: I частина (два розділи) – занурення в соціальний контекст умов народження, дитинства і формування Брюггеманна та зосередження на центральних питаннях, як-от: пророче середовище проживання та рівень соціалізації як професора (Німецький Євангелічний синод Північної Америки). Наступна II частина (три розділи) концентрується на темі насіння та його якості. Тут порушуються особливості «виходу» Брюггеманна зі сфери моралізації в універсум вільнодумства, окресленого межами біблійного тексту. Іншими словами, йдеться про поворотні моменти екзистенції. I, нарешті, III частина монографії (два розділи), завершальна, присвячена світам, де «сіялося насіння» пророчої уяви Брюггеманна. Крім цього, у III частині робиться спроба з'ясувати, ким же Брюггеманн був найбільше: пророком, філософом або ж пастором. Паралельно вказуються особливості його впливу на церкву, пасторів та навколишній світ²⁰.

На додаток до всього Канагі анонсує огляд бекграунду, що послужив джерелом відродження пророчої уяви і дозволив визначити траєкторію сходження зірки Брюггеманна. Нам важливо зрозуміти, ким він був як сіяч, і в чому полягає суть його «пророчої звістки» – як насіння, ну і, звісно ж, йтиметься про ґрунт, тобто про людей (із ким працював і на кого вплинув)²¹. Серйозна увага буде надана не тільки раннім рокам всесвітньо відомого лектора, а й виявленню відмінних рис Божої

¹⁶ Walter Brueggemann, *A Commentary on Jeremiah: Exile and Homecoming* (Eerdmans, 1998). Наступного після знайомства Канагі із зазначеними роботами року вийшла нова книга ВБ: *The Theology of the Book of Jeremiah* (Cambridge University Press, 2007).

¹⁷ Мається на увазі: Уолтер Брюггеман, *Пророческое воображение* (Черкаси: Коллоквиум, 2012). Кількість проданих екземплярів книжки до 2023 року становила один мільйон.

¹⁸ Kanagy, *Walter Brueggemann's Prophetic Imagination*, XV.

¹⁹ Conrad Kanagy, *Road ad Signs Journey Profile* (Herald Press, 2007).

²⁰ Kanagy, *Walter Brueggemann's Prophetic Imagination*, XXIII.

²¹ Там само, XXIV.

присутності, що позначилася на якості та кількості його праць. Згідно з Канагі, опис спільнот та біографія громади пролле додаткове світло на самотні обставини дитячого та підліткового періодів Волтера²². Він побіжно згадує про один із дарів Брюггеманна як його спадщину для теології – синтез інтерпретаційних та евристичних інструментів з елементами типологій, які поживляють Біблію і створюють нову лінзу, що дає змогу злитися з текстом і з Богом, що стоїть за ним²³.

Перша частина починається розділом («Пророчий прорив»), присвяченим аналізу умов «дозрівання» Брюггеманна як пророка. Тут засвідчено особливий інтерес до його людяності: багатогодинна робота в офісі, гра в баскетбол, любов до читання; неймовірна енергія, яка дозволяла писати до дванадцяти сторінок на день²⁴. У наукових пошуках Брюггеманна вдавався до використання комбінованого методу: риторичний підхід Джеймса Мюлінберга та інтерпретативна практика соціальних наук. Особистий винахід він іменував посткритичним методом. До речі, про цей метод не раз ще буде згадано в монографії, а отже, і в нашому огляді. Брюггеманн визнавав історико-критичний метод тлумачення не тільки застарілим для практичного функціонування церковної спільноти, а й небезпечним для пасторського служіння. Він розглядав Святе Письмо як живе слово, а не ресурс для історико-критичних умовисновків. Як наслідок, він удосконалив техніку встановлення зв'язків між минулим («тими») і сьогоденням («нами»), поєднуючи напрацювання зі сфери соціології та теології в одне ціле²⁵.

Студенти, які побували на лекціях педагога зі Старого Заповіту, були шоковані рівнем його комунікативності та креативності: Брюггеманн малював, креслив, стрибав на столах, і все заради того, щоби «пов'язати» студентів із текстом²⁶. Усі ці дії, поєднані з притаманною йому відкритістю та глибиною знань, змінили на краще життя багатьох людей²⁷. Одних він просто закохував у текст, а інші збирали й зберігали висловлювання лектора²⁸. Брюггеманн багато викладав, проповідував, займався екзегезою, і його колосальній динамічності багато хто заздрив. Його прагнення до постійного навчання здавалося безпрецедентно приголомшливим.

Після завершення навчання на факультеті соціології в Елмхерстському коледжі (Elmhurst College; 1955 р.) Брюггеманн продовжує здобувати знання на магістерській програмі в Іденській семінарії (Eden Seminary; 1958 р.), куди його згодом запросять як професора старозавітних дисциплін і, звісно, він із легкістю на це погодиться²⁹. Однак Брюггеманн не зупиняється на досягнутому, і 1961 р. завершує богословську освіту в Теологічній семінарії Юніон (Union Theological Seminary), здобувши ступінь доктора філософії під керівництвом Джеймса Мюлінберга.

²² Там само, XXVI.

²³ Там само, XXVII.

²⁴ Там само, 3–6.

²⁵ Там само, 6.

²⁶ Там само, 13.

²⁷ Там само, 96–102; 116–119; 121–122; 137–138.

²⁸ Там само, 8.

²⁹ Там само, 13.

Паралельно з викладанням у Іденській семінарії він продовжує навчання. І наступна висота теж взята – ступінь доктора філософії у сфері освіти Сент-Луїського університету (University Saint Louis; 1974 р.). На цьому відрізку життя він усю свою професійну діяльність підпорядковував бажанню врятувати Іденську семінарію від закриття, бо в її викладацького складу не було бачення щодо перспектив розвитку у вельми мінливому еклезіологічному та соціальному кліматах. Брюггеманн устигав поєднувати викладання з посадою декана. Автор вказує на особливий внесок його попередника Річарда Нібура в розвиток цієї семінарії (1919–1924, 1927–1931 рр.), який модернізував навчальну програму, включивши в неї соціальні та поведінкові науки, що відчутно вплинуло на Брюггеманна³⁰.

У пошуках Божих відповідей на питання, пов'язані з соціально-ідеологічно-політичним хаосом 60–70-х років в американському суспільстві, на початку 1977 р. Волтер, переконаний у Божому провидінні, почав працювати над книжкою, в якій прагнув максимально ретельно осучаснити зміст книги пророка Єремії. Він так глибоко занурився в роботу, що багато хто, спілкуючись із ним, свідчив про часте стирання грані між аналітиком і пророком³¹. Вихід же самої книги можна порівняти зі штормом та його наслідками. Розроблений Брюггеманном метод тлумачення (риторичний, або посткритичний критицизм) викликав різні почуття в дослідників. На думку Канагі, Брюггеманн дистанціювався від критеріїв та методів історико-критичної школи, яка домінувала в інтерпретаційному різноманітті ХХ століття. На наш погляд, це спірний момент, оскільки з коментаря Брюггеманна до книги Буття³² випливає абсолютно протилежний висновок. Проте сам аналітик, з огляду на свій неординарний підхід до осягнення текстів, завжди перебував у діалозі – з колегами, сім'єю, студентами, з текстом або ж із Богом тексту³³. Попри кар'єрне зростання, його постійно гнітило відчуття безконтрольності свого трудоголізму та невдоволеність від, як він вважав, поверхневого підходу до науки³⁴. Він не вважав себе великим.

Наступний етап у викладенні фактів біографії Брюггеманна тісно пов'язаний з його дитинством. Цей період життя Волтера не можна назвати щасливим і легким. Дитиною та підлітком він стикався з проявами недружелюбності до себе як пасторського сина з боку лютеранських родин, а також неприязні членів церкви до його батька. Зусилля, яких той докладав для зближення з вірянами, відкидалися. По суті справи, віряни потребували пастора, але не друга сім'ї. Напевне, таке ставлення до Брюггеманна-старшого стало для сина тригером: він часто критикував лютеранську церкву як інституцію, хоча все своє життя залишався вірним її прихильником. Він двічі стикався з наслідками своєї (і не тільки) маргіналізації: вона виявляла себе у периферійності німецької субкультури в американській цивілізації після закінчення Першої світової війни, а також у відлунні Другої сві-

³⁰ Kanagy, *Walter Brueggemann's Prophetic Imagination*, 11.

³¹ Там само, 9–10.

³² Уолтер Брюггеманн, *Бытие. Толкование*. (Черкасы: Коллоквиум, 2013).

³³ Kanagy, *Walter Brueggemann's Prophetic Imagination*, 14.

³⁴ Там само, 17.

тової війни. У другому випадку йому довелося чинити ідеалогічний опір спробам центру безпеки, американської домінуючої культури поглинути його як ново-спеченого ідеолога. Однак необхідно сказати, що згодом він отримав користь від цієї маргіналізації.

Крім усього іншого, юного Волтера пригнічувала не тільки бідність школи, в якій він навчався (одна полиця з книжками), а й соціальна неспроможність його самого як школяра³⁵. Загалом життєві труднощі готували ґрунт до прориву під назвою «Пророча уява». Брюггеманн не приховував своєї інтровертності – давалася ознаки недостатності початкової освіти, ізоляція, бідність сім'ї та роз'єднаність німецьких лютеранських громад (на схоластів та робітничий клас)³⁶. Здійснивши «стрибок» у часі, автор біографії далі розповідає про запрошення Брюггеманна на посаду лектора в теологічну семінарію. Як виявилось, він боявся не тільки браку навичок у івриті, а й самого переїзду, вбачаючи в ньому перешкоду для свого прогресу як науковця³⁷. Насправді ж саме праця в цьому навчальному закладі заклала основи для створення ним згаданого бестселера.

Переломним моментом у біографії Брюггеманна визнається знайомство з професором давньоєврейської та семітських мов Джеймсом Мюлінбергом з Семінарії Юніон (Union Seminary) (1945–1963 рр.). Останній навчив свого учня застосовувати риторичний аналіз у сфері текстуальних досліджень так, щоб уникати при цьому нагромаджень, властивих історико-критичному методу³⁸. Крім того, він познайомив Брюггеманна із рабиністичними методами тлумачення, бо був другом Авраама Гешеля – професора кафедри єврейської етики та містицизму в Єврейській теологічній семінарії (Jewish Theological Seminary), що розташована неподалік від Семінарії Юніон. Активна залученість Гешеля в соціальні рухи в Америці дуже імпонувала Брюггеманну. Згодом ідеї Гешеля про бідних, пригноблених і захищених людей проростуть у книзі «Пророча уява»³⁹. До всього, академічні інтереси Мюлінберга збіглися з пристрасстю Брюггеманна: професор теж спеціалізувався на тлумаченні книги пророка Єремії. Наслідуючи наставника, Брюггеманн заперечував редукціонізм консерваторів, а історичний критицизм вважав неактуальним пережитком минулого, шкідливим для біблійної доктринальності, оскільки той давно не відповідає запитам сучасного соціуму⁴⁰. І все ж залишалося ще багато запитань, і це непокоїло Брюггеманна поки ще як непопулярного лектора. Уникаючи звуженого погляду на процеси, що розбурхували церкву, Брюггеманн занурюється в ліберальну теологію Хосе Міранди⁴¹. Брюггеманна захоплює таке бачення ситуації, яке ґрунтується на ключовій, кристалізаційній, деталі – це акцент

³⁵ Там само, 18.

³⁶ Лютеранський синод Міссурі (вища схоластика німецького лютеранства) і Євангельський синод Америки (фермери і робітничий клас).

³⁷ Kanagy, *Walter Brueggemann's Prophetic Imagination*, 21.

³⁸ Там само, 22.

³⁹ Там само, 23.

⁴⁰ Там само, 26.

⁴¹ José Miranda, *Marx and the Bible: A Critique of the Philosophy of Oppression* (Orbis book, 1974).

на Єр. 22, – що поєднується з очікуваннями та напрямком творчої думки, властивих і йому. Також він переймається ідеями Карла Маркса, що стали популярнішими завдяки концепції структураліста Еміля Дюрґайма. Усі ці новації свідчили про соціальний зсув, що стався в американській культурі⁴², і він не міг не вплинути на Брюггеманна. Схоже, його невгамовна жага пошуку справедливості, знову ж таки, сягала корінням вельми непростих обставин дитинства, і коли вийшла книжка («Пророча уява»), це вселило в нього впевненість у правильності обраного вектора життєвих устремлінь. Діапазон тем, які він порушив у своїй праці, став відображенням соціально-ідеологічних хвороб американського суспільства 60–70-х років ХХ століття, включно з «найгарячішим» порядком денним – темою в'єтнамської війни. З огляду на ці чинники, вищезгадану працю сприйняли добре. Пастори змогли адаптувати викладений у ній матеріал так, щоб це допомагало церквам здійснювати служіння в соціумі, що стрімко раціоналізувався⁴³. Таким чином, Брюггеманн надав християнам мову, яка сприяє їхньому спілкуванню з «іншими» та «чужими» у вкрай суперечливому світі. У книзі була представлена альтернатива історико-критичному методу – живе слово для живих людей з яскравою уявою.

Цікаво, що ідею уяви, здатну конструювати світи на противагу тим, які ми споглядаємо, Брюггеманн запозичив у Пола Рікера⁴⁴. До речі, було би помилкою вважати Брюггеманна одинаком у висвітленні комплексу проблем темношкірого населення. Темношкірі теологи задовго до нього займалися обговоренням цього явища, але через проблеми із сегрегацією їхня популярність була досить обмеженою⁴⁵.

Хоча Брюггеманн був скромною людиною і не вважав себе великою постаттю, неймовірний рівень його працездатності в академічній царині не міг не вражати: він прочитував по дві-три газети на день та до восьми книжок на тиждень. А ще, незважаючи на зайнятість, не забував про пасторів церкви і докладав титанічних зусиль для «пожвавлення тексту»⁴⁶, аби допомогти їм у служінні.

У другому розділі частини I («Звідки приходять пророки») Канагі заглиблюється в родовід теолога, адже він – нащадок німецьких емігрантів, які прибули в Новий світ у середині ХІХ століття. Цікаво зазначити, що його дідусь (Фредерік) відмовився від християнського світогляду й обрав ідеї епохи Просвітництва, ставши вільнодумцем. Це була певною мірою ексцентрична реакція людини на відгомін конфлікту, що тривала між лютеранами та кальвіністами в Європі (хоча формально вони об'єдналися), – людини, яка пам'ятала розповіді про тридцятирічну війну між ними⁴⁷. Вільнодумці розірвали зв'язки з християнською громадою, щоб їм не перешкождали висловлювати нерелігійні погляди на новій землі. Однак, уникнувши війни в Німеччині, предки Брюггеманна, на жаль, виявилися

⁴² Kanagy, *Walter Brueggemann's Prophetic Imagination*, 27.

⁴³ Там само, 30.

⁴⁴ Там само, 28.

⁴⁵ Там само, 29.

⁴⁶ Там само, 27.

⁴⁷ Там само, 34–35.

втягнутими в громадянський конфлікт між Північчю і Півднем (1861–1865 рр.), пов'язаний зі скасуванням рабства. Штат Міссурі, де вони влаштувалися, виявився найбільш розділеним і проблемним у цьому питанні. Батько Волтера Август і його дядько Альберт народилися після повернення дідуся з громадянської війни. Крім політично напруженої ситуації, переселенців не полишали проблеми світоглядного характеру: багато хто наvertsався до римо-католицизму, а німецький пієтизм, що зберігся в Міссурі, набував нових форм «проживання» в американській культурі⁴⁸. Далі Канагі переходить від *habitat* Брюггеманна до опису *habitus* і, вдаючись до категорій французького соціолога П'єра Бурдьє, демонструє той факт, що за наявності у двох братів (Волтерового брата звали Ед) однакових *habitat* і *habitus*, їхні долі різняться⁴⁹. Саме *habitat* Брюггеманна і став колоритним антуражем, сформувавши основні віхи його діяльності. Як неодноразово заявляв Волтер, почувши заклик до пророчого покликання, він зі смиренням і задоволенням пішов за ним. Проте церкву він сприймав як єдину життєву матрицю⁵⁰.

Розгортаючи далі життєпис Брюггеманна, Канагі порушує тему впливу на нього батьків та створюваної ними атмосфери. Батько нашого персонажа через історичні та соціальні обставини не зміг здобути освіту, від чого дуже комплексував. Його часто принижували одновірці, тож він змушений був ухилятися від запитань на цю тему⁵¹. Однак це не завадило Августу Брюггеманну бути і добрим батьком, і посвяченим пастором, хоча його часто відкидала паства. Август намагався компенсувати відсутню ланку (освіту) у своєму житті – і використовував будь-яку можливість навчити синів. Для того щоб дати їм уроки смирення, він змушував хлопчиків учити латину. Саме батько безпосередньо творив духовний світ у сім'ї, і він же проводив з Волтером заняття з підготовки до конфірмації, мама ж залишалася ініціативним членом церкви, чинячи на підлітка інспірувальний вплив.

У дуже ранньому віці він усвідомив крихкість життя, бо, працюючи на фермі батька, часто стикався з проявами смерті. Заслуговує на увагу і той факт, що його вчитель недільної школи примножував ефекти батьківського виховання, чим позитивно вплинув на підлітка⁵².

Автор монографії підсумовує: Брюггеманн як діяч науки – це плід пієтизму і простоти. Як майстер своєї справи, Брюггеманн вдумливо підходив до питань виживання та процвітання громад, а тому переймався цілою низкою проблем, що стосувалися контекстуалізації. Це дало йому змогу виробити погляди, пов'язані з детермінуванням ступеня зпозиченості ідеологічних констант із деномінаційного минулого та збереження їх у сьогоденні⁵³. Він чудово розумів: пієтизму складно існувати в обставинах раціоналістично «зарядженої» культури. Визнаючи важливість публікацій для церкви, він неухильно і напружено працює і в цьому напрямку.

⁴⁸ Там само, 38.

⁴⁹ Там само, 42.

⁵⁰ Там само, 45.

⁵¹ Там само, 47.

⁵² Там само, 51.

⁵³ Там само, 56–57.

Тимчасом багатьох дратував сам факт невизначеності Брюггеманна щодо приналежності до однієї з традицій. До якої з двох він найбільше тяжів: до лютеранської чи кальвіністської? За фактом він ототожнював себе з німецьким євангелічним пієтизмом, який у сукупності з певними елементами екуменізму та з любов'ю до ближніх позитивно вплинув на його плідну літературну діяльність⁵⁴. На думку Канагі, для багатьох людей голос Брюггеманна – це голос, що нагадує про альтернативну реальність, кидає виклик імперській свідомості й опирається доместикації церкви в домінантній культурі.

Друга частина оповіді про Брюггеманна розпочинається розділом («Уява всюди»), що інформує про етапи його сходження на сцієнтичний «олімп», а також про боротьбу з примарами минулого. Тут, як і в попередніх розділах, акцент ставиться на прагненні старозавітного фахівця зруйнувати вплив історико-критичного методу і наводяться ті чинники, що сприяли неминучому переходу вченого до синтезу риторичного аналізу та соціально-наукової інтерпретації, які відіграли основоположну роль у методологічній новизні, запропонованій ним скептикам⁵⁵. У 1986 р. молодий ерудит, який набирив популярності у дослідницькому середовищі, переїжджає до Колумбійської семінарії в Атланті (Columbia Seminary). Цей крок дався йому нелегко, оскільки Іденська семінарія стала для нього «вотчиною», але, як то кажуть, корективи в його бурхливе життя вносилися згори. У цьому закладі завдяки меншому викладацькому навантаженню у Брюггеманна з'явилася змога займатися літературною діяльністю більше, ніж раніше. Нарешті мрія цієї непересічної людини здійснилася, а співробітники семінарії невимовно раділи новому колезі. У цей період він зближується з Бернардом Андерсоном (Bernhard Anderson) – пенсіонером-професором Старого Заповіту Принстонської семінарії, який навчив його абстрагуватися від усього й уся заради єднання з текстом⁵⁶.

На своєму академічному піку Волтер Брюггеманн не був схожий ні на кого іншого: багато працював заради церкви та пасторів, а призначення на посаду президента Товариства біблійної літератури (Society of Biblical Literature) у 1990 р. засвідчило високу оцінку кваліфікації теоретика з боку міжнародної організації⁵⁷. Однак і на цьому етапі духовної мандрівки Брюггеманн стикався з проблемами різного штибу, і однією з них стала стара гвардія вчених, яка шанувала лише історичний критицизм і з підозрою ставилася до нового посткритичного методу. Від дебатів із ними він ухилявся. Виникали труднощі і в стосунках з улюбленою ним актуальною матрицею – церквою. Незважаючи на критику одновірців, Брюггеманн усе одно залишався вірним принципам німецького пієтизму. На жаль, відчуття маргіналізованості в середовищі кваліфікованих лібералів переслідувало його постійно, і, сподіваючись мінімізувати її негативні ефекти, він занурювався в читання праць Карла Маркса, а також літератури, причетної до теології визволення. Зрозуміло, що тільки завдяки пророчому покликанию Брюггеманн міг

⁵⁴ Там само, 59.

⁵⁵ Там само, 65.

⁵⁶ Kanagy, *Walter Brueggemann's Prophetic Imagination*, 69.

⁵⁷ Там само, 71.

долати перешкоди зазначеного характеру. Заради об'єктивності зазначимо, що час від часу він критикував своїх улюблених авторів⁵⁸.

Попри серйозне ставлення до тексту, він не тяжів до буквализму, а тому доносив свої думки просто, часто заганяючи в глухий кут іменитих гуру. Він доводив реальність герменевтичної свободи тлумача, яка дарується текстом, що звільняє від нав'язування тексту закритих категорій. Добре знайомі йому завзяті противники – буквалісти не сприймали всерйоз суть сказаного або ж написаного ним, оскільки легендарні тези-кліше з його вуст звучали зовсім по-новому⁵⁹. Брюггеманн більше позиціонував себе міждисциплінарним ученим або фахівцем широкого профілю, ніж експертом у конкретній галузі. Ба більше, він пішов далі Мюлінберга: поставив риторичний аналіз на практичні рейки. Хоча їхні стосунки склалися добре, однак зрідка учень усе ж критикував учителя. Класичний підхід Брюггеманна у роботі з текстом полягав у наступному: виявлені ним риторичні зв'язки між біблійними текстами він зчленовував із соціологією, і це давало йому змогу заглибитися в сучасний контекст більш ніж достатньо⁶⁰.

Ставлення Брюггеманна до сучасних «знавців Писання», на наш погляд, можна назвати категоричним, адже багато хто з них, як він вважав, перебувають поза пневматологічною сферою і водночас уражені хворобою століття – втратою і відсутністю уяви. Він не сумнівався в правоті Макса Вебера, який говорив про життя цивілізації в дні, позначені втратою креативності та містерійності⁶¹. Саме тому бестселер «Пророча уява» став не тільки класикою заклику до втілення ідей пророка Єремії в контексті сучасності, а й інструментом для вирішення вищезазначених недоліків епохи – чимось на кшталт шансу повернутися до уяви, але вже з перспективи біблійного світовідчуття. Багато хто зрадів появі поета з доступним поясненням біблійних текстів. Інші сприймали Волтера голосом Божим у сучасному соціумі. Однак головну ідею свого бестселера – пророчу уяву – згодом він відтворив і розширив у чотирьох інших рукописах, що стали основними його книгами⁶².

Раніше ми згадали про самотутні проблеми у дитинстві Волтера, які певною мірою визначили напрямок професійних устремлінь цього поціновувача Боже-ственного слова. Його клопотаність питаннями соціального характеру та економічної рівності залишалася постійною упродовж усього життя. До того ж, він гостро реагував на дискримінацію чорних у США. Вочевидь давався вплив професора соціології Теофіла Мюллера (Theophile Mueller) в Елмхерстському коледжі, де він здобував базову освіту. Мюллер інтегрував обговорення

⁵⁸ Там само, 72.

⁵⁹ Там само, 75.

⁶⁰ Там само, 78.

⁶¹ Там само, 83.

⁶² Walter Brueggemann, *Finally Comes the Poet: Daring Speech for Proclamation* (Fortress Press, 1989); *The Psalms and the Life of Faith* (Fortress Press, 1995); *An Introduction to the Old Testament: The Canon and Christian Imagination* (Westminster John Knox Press, 2003); *Money and Possessing* (Westminster John Knox Press, 2016).

концептуального проблематикуму расової нерівності в навчальний курс⁶³. Також рух Брюггеманна в цьому напрямі надихався концепціями, запозиченими в Хосе Міранди. Хоча стилі опису предмета обговорення відрізнялися, але близькість між двома борцями за права людей була очевидною. Міранда звернув увагу на наявність критики економічної нерівності в традиції пророків і використав це у викладенні особистого погляду на теологію визволення, чим надихнув і німецького пієтиста, який, до того ж, був загіпнотизований марксистським економічним критицизмом. Незалежно від обставин, що старшим ставав Брюггеманн, то частіше й безпосередніше звертався до політики пригноблення. Ба більше – його дуже турбувала небезпечна тенденція нового модусу взаємодії церкви зі світом «з оглядкою» на філософію білого націоналізму Третього рейху – усупереч докананому факту непростого для Америки переходу від ідей Дюргайма (1950-ті рр.) до гасел Маркса (1960–1970-ті рр.). Він прагнув того, щоб церква переглянула мету і сенс власного призначення «з оглядкою» на Святе Письмо⁶⁴.

Розділ, що розповідає про життєві пертурбації Брюггеманна («Повертаючись то туди, то сюди»), продовжує знайомити читача із зовнішніми джерелами, які відіграли важливу роль у становленні його герменевтичної моделі. З нашого погляду, він як дослідник витканий з усього, чим не гребувала сучасність. Брюггеманн чітко усвідомлював, що рух від моралізму до свободи – це закономірний результат дослідження ним концепцій Зигмунда Фрейда і дитячого психіатра Дональда Віннікота⁶⁵. Ці дослідження допомогли Брюггеманну відповісти на запитання про витоки трудоголізму, яке часто мучило його і сягало корінням у дитинство та в обставини його маргіналізації. Як розповідав Волтер, його мама завжди прагнула ідеалізму, а батько – життя, присвяченого служінню в церкві. Пуританство мами та екуменізм батька, змішаний із пієтизмом, ще довго позначатиметься на його житті.

На світанку кар'єри він мріяв бути схожим на протестантського теолога Гарві Кокса (Harvey Cox), але його шлях до мрії та успішної кар'єри виявився пов'язаним із титанічними зусиллями. На подив, богословське середовище не оцінило цих зусиль належним чином. У Брюггеманні уперто не хотіли помічати діяча науки, оскільки в працях вченого, який ставав дедалі популярнішим, на думку опонентів, поезія і гомілетика переважали над екзегетикою. Розриваючи з консенсусом більшості, він виключає методологію Генрі фон Рада зі своєї герменевтичної орбіти. Визнання до нього приходить поступово, але здебільшого в середовищі молодих богословів, які тягнулися до вже старіючого Брюггеманна⁶⁶.

Інтерпретуючи тексти, він популяризував ідеї Маркса, що резонували з його досвідом. Як наслідок, нові неомарксистські лінзи Брюггеманна призвели до того, що він опинився не тільки серед тих, хто підтримував висвячення гей-пасторів, а й серед тих, хто приєднався до феміністського руху, чим викликав чергову хвилю

⁶³ Kanagy, *Walter Brueggemann's Prophetic Imagination*, 89.

⁶⁴ Там само, 94.

⁶⁵ Там само, 107–108.

⁶⁶ Там само, 108–109.

обурення серед консервативних теологів. Дивно, але автор його біографії, підсумовуючи множинні коливання прихильника богослов'я пророків, стверджує, що причина таких радикальних змін поглядів Брюггеманна криється в його копіткій екзегезі текстів⁶⁷. Але нам би хотілося уточнити: якщо це про біблійні тексти, то про які саме йдеться? Як-не-як, у житті Брюггеманна було багато й інших текстів – психологічного, політичного, соціального та богословського змістів. Наприклад, в аналітичних працях він поєднує соціологію та специфічні риси єврейської герменевтики, яку він розглядає як цілісну систему тлумачення⁶⁸. У ній, у цій культурі тлумачення, Бог і текст – не статичні, вони чинять опір закритості, замкнутості, а також самій фінальності. Брюггеманн розглядав єврейський підхід до трактування тексту як таку собі мандрівку, в якій текст є менш моралістичним (які книжки він читав?) на противагу іншим механізмам та засобам інтерпретації. У єврейській герменевтики він побачив «зерно нескутості» від комплексів дитинства, оскільки сам ріс в атмосфері теології благодаті, але без емпірії самої благодаті⁶⁹.

У третьому розділі («Немає тексту, немає Бога») Канагі розповідає про боротьбу Брюггеманна за текст. Заняття зі студентами Брюггеманн вибудовував у формі діалогу, де просив їх ділитися думкою про прочитане. Він боровся з інертністю тексту в ліберальному світі. Неординарні підходи, які він захищав, інакшість у площині соціальної етики викликали обурення і нерозуміння у певної кількості прогресистів, а євангелікалів відштовхувало те, як він завзято підтримував геїв і безперервно прагнув до егалітаризму⁷⁰. Стало очевидним, що консерватори і прогресисти «не вловили» одного: зосередженості Брюггеманна на тексті та на Богові, що стоїть за текстом. У 1996 р. він виступив із доповіддю на засіданні товариства П'ятидесятницьких студій (Society Pentecostal Studies) і, за відгуками учасників, аудиторія з великою наснагою пройнялася змістом сказаного – завдяки любові до Святого Письма, що пронизувала кожне слово⁷¹. Фактично цим, як зазначає Канагі, і пояснювався феномен Брюггеманна. Важливо наголосити, що на кожному етапі його життя кількість зовнішніх джерел, що примножували й розширяли герменевтичні можливості, зростала: Юліус Вельгаузен, Герман Гункель, Марін Нот. Хоча естетичну чутливість Нота Брюггеманн сприйняв з ентузіазмом, це не завадило йому присвятити життя боротьбі проти історичного критицизму. Та водночас у своїх пошуках він покладався на фундамент критики форми і працював із риторичними зв'язками самих текстів⁷².

Як то кажуть, життя сповнене несподіванками, і черговий сюрприз, академічний, воно піднесло Брюггеманну на його 65-річчя. У такий урочистий день, коли багато відомих знавців Біблії відзначали внесок Брюггеманна у розвиток теології, він зазнав найжорстокішої критики з боку давнього друга Теренса Фретгайма

⁶⁷ Там само, 110–112.

⁶⁸ Там само, 112–116.

⁶⁹ Там само, 114.

⁷⁰ Там само, 123–124.

⁷¹ Там само, 124.

⁷² Там само, 130.

(Terence Fretheim) – професора семінарії Лютера (Luther Seminary). Зокрема, Фретгайм вказував на небажання Брюггеманна займатися онтологією, на обмежену обізнаність в історичному зрізі, та й узагалі – на приписування Богові своїх персональних поглядів і т. д. Як видно з усього, Фретгайм інакше дивився на Бога, і якраз Канагі майстерно показує причини таких різних поглядів: коріння і контекстуальні рівні соціалізації Теренса Фретгайма і Волтера Брюггеманна надто різнилися⁷³. Незважаючи на «оригінальне привітання», вони залишалися друзями. Здавалося, відтепер негативні моменти екзистенційних баталій Брюггеманна залишили позиції «на передовій» і дозволили рівномірності зайняти їхнє місце. Однак наступний сюрприз не змусив на себе довго чекати.

1986 року виходять у світ три коментарі на книгу пророка Єремії, що препарують пророчі тексти за допомогою інструментарію історико-критичного методу⁷⁴. Виникало відчуття, що всі старання Брюггеманна у цій царині були марними, адже насправді результатами численних зусиль цих коментаторів християнський світ не міг скористатися – через їхню непрактичну підсумковність. Усіх трьох авторів Брюггеманн піддав критиці, хоча був особисто знайомий з ними. У цей непростий для Брюггеманна час йому допоміг наставник Бернхард Андерсон (Bernhard Anderson), почесний професор Принстонської семінарії, і в дуже доречний спосіб. Він підтримував прагнення Брюггеманна зосередитися не тільки на науковій діяльності, а й на комплексі проблем сучасної еклесії. Андерсон спонукав Брюггеманна вступати в герменевтичні дебати⁷⁵, навіть якщо він позиціонував себе поза основними інтерпретаційними течіями⁷⁶.

Важливий розділ у частині III монографії під назвою «Секрет» починається з опису болючого моменту в житті нашого героя: після сорока п'яти років шлюбу він розлучається з дружиною (2005 р.). Потім, у 2008-му, Брюггеманн переїздить до м. Цинциннаті, а 2011-й рік ознаменовується укладенням нового шлюбу. Відтепер його життя стає більш анонімним та автономним. Він прагне помірному, менш «популярного» проведення часу і шукає церкву, пастор якої любив би біблійний текст і дбав про людей. Незабаром пошуки увінчалися успіхом. Таким спокійним місцем виявилася Єпископальна церква святого Тимофія (St. Timothy's Episcopal Church). Брюггеманн одразу ж попередив пастора про бажання бути просто членом церкви. Незабаром між ними склалися дружні стосунки. Та, всупереч власним мріям про помірний уклад буття, Брюггеманн занурився в *la routine professionnelle*: став знову подорожувати, читати лекції й активно допомагати місцевій громаді.

Саме на цьому проміжку життя Брюггеманн уперше зіткнувся зі споглядальною молитвою, і негативний післясмак залишився в ньому надовго. Він поділився

⁷³ Там само, 130.

⁷⁴ Robert Carroll, *Jeremiah: A commentary* (Philadelphia: The Westminster Press, 1986); William McKane, *A Critical and Exegetical commentary on Jeremiah*. (Edinburg: Bloomsbury T&T Clark, 1986); William Holladay, *A commentary on the book of Prophet Jeremiah, Chapters 1–25* (Philadelphia: Fortress Press, 1986).

⁷⁵ Kanagy, *Walter Brueggemann's Prophetic Imagination*, 142.

⁷⁶ Там само, 132.

своїми почуттями з пастором, розповівши про незвичайну практику спілкування з Богом, яке «майже завжди» здійснювалося через екзегезу. Звичайно, це не свідчило про відсутність молитовної практики у Брюггеманна, але він наголошував на відсутності у цьому випадку глибини переживань. Пізніше, у світлі земних перипетій, він знаходить розраду в Псалмах плачу. Автор монографії демонструє певну схожість між почуттями біблійних пророків та настроями Брюггеманна щодо боротьби з минулим, сьогоденням і уявним майбутнім⁷⁷. Очевидно одне: книжка «Пророча уява», що здійснила такий знаменний прорив у теологічно-релігійному світі, дала чітко зрозуміти, за ким закріпилася слава поета біблійного тексту, – він, як і багато інших поетів, стоїть на перетині світла та пільми, свободи та моралізму, смерті та життя. Але найглибше поетизмом біблійного характеру просякнуті молитви Брюггеманна, чому здебільшого і присвячений цей розділ. У ньому наводяться докази наявності унікального ядра всіх науково-духовних досягнень Брюггеманна, тобто оглядається його молитовне буття, яке дихає святою глибиною і простотою, бо незмінно ґрунтується на текстах Писання⁷⁸.

У прикінцевому розділі книги («Коли зникнуть пророки») Канагі переймається запитаннями: яким буде майбутнє після того, як пророк покине арену дій? коли звістку передано, чого очікувати далі? Відповідь одночасно приголомшлива й по-богословському вивірена: пророки йдуть, а тексти Писання, Боже слово, залишається завжди!⁷⁹ Взаємини Бога зі світом, з людиною і з церковним співтовариством стабільні, а їхня якість та інтенсивність незалежні від присутності або ж відсутності пророка⁸⁰.

Прочитання цієї книги викликало у мене неоднозначні, навіть подвійні почуття. З одного боку, якщо говорити про позитивні характеристики, книга вражає якістю мови – вона витончена і нескладна. Письменникові вдалося передати не лише атмосферу окремо взятих, найважливіших моментів життя фахівця в царині старозавітних студій. Рівень аналітики та викладення фактів закарбував емоційну картину глибинних, прихованих від погляду більшості, нюансів та чинників, які сприяли тому, щоб «комета», що зветься «Брюггеманн – людина-протириччя», перетнула орбіту нашої «богословської» планети і залишила в ній незгладимий слід. Часом здавалося, Канагі сам буквально живе в тому, про що написав. Інакше кажучи, світ богознавця, багатовимірний і складний, часто болісно орієнтований, із різноманітними труднощами й рутинними неоднозначностями, що сповільнюють життя, і такими довгоочікуваними перемогами в сенсі визнання компетентності, постав перед нами в усій цілокупності. Справді, читачеві неодмінно імпонуватиме обізнаність її автора щодо біографічних відомостей різного діапазону. А як же інакше описати історію такої неординарної людини, «титана» публіцистики, широко відомого в богословських колах американського мейнстрімівського протестантизму?

⁷⁷ Там само, 152–153.

⁷⁸ Там само, 154–157.

⁷⁹ Там само, 185.

⁸⁰ Там само, 188.

З іншого боку, важко позбутися негативного враження, пов'язаного з усвідомленням того, що богословський «геній», або ж «феномен Брюггеманна», сформований усілякими екзистенційними прецедентами, позбавленими зв'язку з біблійним догматизмом: риторичний метод Мюлінберга, концепції Фрейда, положення структуралізму, поняття дитячої психології, доктринальні грані феміністського руху, постулати марксизму, неоднозначні судження щодо ідеології расизму та спадщина лютеранського пієтизму тощо. Зрештою, його посткритичний або риторичний метод – це, по суті, синтез і синкретизм вищевказаного, що нав'язує текстові чужі смисли і поняття небіблійного та навколонукового бекграундів, які близькі своєму «творцеві». Навіть якщо врахувати небажання Брюггеманна торкатися до вивчень такого типу, де прагнення «нарізати» текст на композиційні шари та «полювання» за редакторськими тенденціями розцінювалися як основоположні.

Після прочитання цієї монографії нас не полишає думка про прагнення Брюггеманна до того, щоб притаманне йому розуміння плюралізму, риторики та діалектики стало нормативним для громади та наукового оточення. Водночас розчаровує методологічна відмова професора від роботи з Новозавітним блоком. З цієї причини «оскоплене» ним богослов'я позбулося нормативної сили в житті християнських формацій, які розглядають Новий Заповіт частиною Писання. Судячи з усього, Брюггеманн намагався деконструювати авторитет церкви та певні прояви в академізмі, але не зумів звести на їхньому місці структуру, здатну підтримувати прескриптивні теологічні константи, що ґрунтуються на положеннях Нового Заповіту. На наш погляд, автор дещо «стерилізує» богословську біографію, уникаючи конкретики у сфері критики Брюггеманна⁸¹. Як наслідок, розповідь про нього позбавлена певної, але обов'язкової частки об'єктивності. Справді, це неминуча доля всіх тих, хто як Брюггеманн йде всупереч усьому відомому і напрацьованому в будь-якій сфері.

Підсумовуючи, ми пошлемося на авторське резюме, з яким лише частково згодні: «На початку роботи над цією книжкою ми сподівалися знайти розраду, знайти у Брюггеманна впевненість у можливості надійного пророчого шляху, який, імовірно, менш небезпечний, ніж це іноді здається. Але в історії Брюгге-

⁸¹ Ось кілька прикладів, гідних згадки: Helen Dare, *Always on the way and in the fray: british baptist hermeneutics in dialogue with Walter Brueggemann* (PhD disse., University of Bristol, 2012); Lee Martin, *The Practice of Prophetic Imagination: 'Your sons and daughters will prophesy': A Pentecostal Review of Walter Brueggemann's*, *Journal of Pentecostal Theology* 22 (2013), 155–163; James B. Shelton, *The Practice of Prophetic Imagination: A Response to Walter Brueggemann*, *Journal of Pentecostal Theology* 22 (2013), 170–176; Katerina Koci, *On the Legacy of the Land: Ideology Criticism of Walter Brueggemann and John Steinbeck*, *Theology Today* 2021, Vol. 78(1), 13–28; Jono Ryan, *Walter Brueggemann's Theology of the Old Testament: An Unsettled Testimony?* *CRUX* 43, No 2 (Summer 2007), 23–29; Richard Middleton, *Is Creation Theology Inherently Conservative? A Dialogue with Walter Brueggemann*, *Harvard Theological Review* 87.3 (1994), 257–277; Jon D. Levenson, *Is Brueggemann Really a Pluralist?* *Harvard Theological Review* 93.3 (2000), 265–294; Kevin Barbour, *Whither Biblical Theology? An Assessment of the Theological Hermeneutics of John J. Collins, Walter Brueggemann, and Michael Fishbane* (PhD diss., Emory University, 2014); Kenneth Share, *The pivot point in the Psalter: An exegetical contribution to the current canonical debate* (PhD diss., Fordham University, 2002).

манна немає нічого, що вселяє непохитну впевненість, як, зрештою, ні в сучасному світі з його перспективами, ні в церкві нереально знайти потрібну розраду. Мабуть, найкраще, чим може допомогти історія одного пророка, – то це додати мужності, повернувши нас до біблійного тексту і нагадавши таке: коли ми сповіщаємо про альтернативну реальність імперську, то не маємо права думати про себе як про першопрохідців. Коли ми кидаємо виклик апатичній церкві і нас викидають на узбіччя, то ми перебуваємо в прекрасній компанії героїв віри, згаданих у посланні до Євреїв в одинадцятому розділі. Коли ми волаємо до Бога з глибини наших підвалів, Він бачить це і приводить у наше життя Волтера Брюггеманна»⁸².

Звичайно ж, цю книжку варто прочитати, хоча б, і особливо, для усвідомлення того факту, що багато чого революційного та великого часто народжується в умовах, далеких від ідеальних, суперечливих і, на перший погляд, безперспективних. Та ось ми перегорнули останню сторінку вельми інтригуювального й захопливого богословського життєпису. Але запитань не поменшало. Нас, щонайменше, хвилюють відповіді на чотири з них: яка потреба в пророках, чиє мислення і суть зіткані з безлічі екзистенційних явищ, витоки яких мають сумнівний і навіть антихристиянський характер (Фройд, Маркс і т.д.)? Чи повинен подібний синкретизм і синтез «горнього» та «дольнього» стати нормативним у сучасній теології? А може, сам Брюггеманн частіше за інших перебував за межами впливу Духа? Невже ми маємо марнувати час в очікуванні нового «пророка», орієнтованого не на боротьбу зі своїм минулим, а на діалог без «посередників» з Автором тексту і самим текстом?

Список літератури

- Брюггеман, Уолтер. *Бытие. Толкование*. Черкасы: Коллоквиум, 2013.
- Brüggeman, Uolter. *Bytie. Tolkovanie*. Āerkasy: Kollokvium, 2013.
- Брюггеман, Уолтер. *Пророческое воображение*. Черкасы: Коллоквиум, 2012.
- Brüggeman, Uolter. *Proročeskoe voobraženie*. Āerkasy: Kollokvium, 2012.
- Сарамаго, Жозе. *Странствие слона* ЕКСМО, 2011.
- Saramago, Źoze. *Stranstvie slona* Èksmo, 2011.
- Barbour, Kevin. *Whither Biblical Theology? An Assessment of the Theological Hermeneutics of John J. Collins, Walter Brueggemann, and Michael Fishbane*. PhD diss., Emory University, 2014.
- Bowen, Joshua. *The Atheist Handbook to the Old Testament: Volume 2*. Digital Hammurabi Press, 2022.
- Brueggemann, Walter. *A Commentary on Jeremiah: Exile and Homecoming*. (Eerdmans, 1998).
- Brueggemann, Walter. *An Introduction to the Old Testament: The Canon and Christian Imagination*. Westminster John Knox Press, 2003.

⁸² Kanagy, *Walter Brueggemann's Prophetic Imagination*, 190.

- Brueggemann, Walter. *Finally Comes the Poet: Daring Speech for Proclamation*. Fortress Press, 1989.
- Brueggemann, Walter. *Money and Possessing*. Westminster John Knox Press, 2016.
- Brueggemann, Walter. *The Psalms and the Life of Faith*. Fortress Press, 1995.
- Brueggemann, Walter. *The Theology of the Book of Jeremiah*. Cambridge University Press, 2007.
- Carroll, Robert. *Jeremiah: A commentary*. Philadelphia: The Westminster Press, 1986.
- Cheetham David, Winkler Ulrich, Leirvik Oddbjorn, Gruber Judith, eds. *Currents of Encounter – Studies on the Contact Between Christianity and Other Religions, Beliefs, and Cultures Interreligious Hermeneutics in Pluralistic Europe: Between Texts and People*. Rodopi, 2011.
- Coker Jason, Elliott Scott, eds. *Bible and Theory: Essays in Biblical Interpretation in Honor of Stephen D. Moo*. Lexington Books: Fortress Academic, 2020.
- Copan, Paul. *Is God a Moral Monster?: Making Sense of the Old Testament God*. Baker Pub., 2011.
- Dare, Helen. *Always on the Way and in the Fray: British Baptist Hermeneutics in Dialogue with Walter Brueggemann*. PhD diss., University of Bristol, 2012.
- Dell, Katharine. *Ethical and Unethical in the Old Testament: God and Humans in Dialogue*. T&T Clark, 2010.
- Donald, Lopez. *Buddhist Hermeneutics*. University of Hawaii Press, 2022.
- Evans, Craig. *The Interpretation of Scripture in Early Judaism and Christianity: Studies in Language and Tradition*. Bloomsbury T&T Clark, 2000.
- Fleische, Matthew. *The Old Testament Case for Nonviolence*. Matthew Curtis Fleischer, 2018.
- Gander Hans-Helmuth, Drake Ryan, Rayman Joshua, eds. *Self-understanding and lifeworld: basic traits of a phenomenological hermeneutics*. Indiana University Press, 2017.
- Gelander, Shamai. *Under the Sun: Life and Reality in the Book of Kohelet*. Peter Lang AG, 2018.
- Gignilliat, Mark. *Reading Scripture Canonically: Theological Instincts for Old Testament Interpretation*. Baker, 2019.
- Grey, Jacqueline. *Them, Us and Me: How the Old Testament Speaks to People Today*. APSS & SCD Press, 2008. Bowen, Joshua. *The Atheist Handbook to the Old Testament: Volume 1*. Digital Hammurabi Press, 2021.
- Harvey, Graham. *Contemporary Paganism: Religions of the Earth from Druids and Witches to Heathens and Ecofeminists*. New York University Press, 2014.
- Judge, Thomas. *Other Gods and Idols: The Relationship Between the Worship of Other Gods and the Worship of Idols within the Old Testament*. T&T Clark, 2011.
- Kanagy, Conrad. *Walter Brueggemann's Prophetic Imagination: A Theological Biography*. Fortress Press, 2023.
- Kanagy, Conrad. *Road ad Signs Journey Profile*. Herald Press, 2007.

- Ko, Grace. *Theodicy in Habakkuk*. Authentic Media, 2014.
- Koci, Katerina. On the Legacy of the Land: Ideology Criticism of Walter Brueggemann and John Steinbeck, *Theology Today* 2021, Vol. 78 (1): 13–28.
- Kudina, Olya. *Moral Hermeneutics and Technology: Making Moral Sense through Human-Technology-World Relations*. Lexington Books, 2023.
- Kurek-Chomycz D., Lemmelijn B., Ibita M S, Whitear S., eds. *Kindness, Courage, and Integrity in Biblical Texts and in the Politics of Biblical Interpretation: Festschrift Reimund Bieringer*. Peeters, 2023.
- Laato Antti, Moor Johannes, eds. *Theodicy in the World of the Bible*. Brill, 2003.
- Lee, Martin. The Practice of Prophetic Imagination: 'Your sons and daughters will prophesy': A Pentecostal Review of Walter Brueggemann's, *Journal of Pentecostal Theology* 22 (2013): 155–163.
- Levenson, Jon. *Is Brueggemann Really a Pluralist?* *Harvard Theological Review* 93.3 (2000): 265–294.
- McConville, Gordon. *Being Human in God's World: An Old Testament Theology of Humanity*. Baker Pub., 2016. Boda, Mark, Meek Russell, Osborne William, eds. *Riddles and Revelations: Explorations into the Relationship between Wisdom and Prophecy in the Hebrew Bible*. Bloomsbury Publishing, 2018.
- McKane, William. *A Critical and Exegetical Commentary on Jeremiah*. Edinburg: Bloomsbury T&T Clark, 1986. Holladay, William. *A commentary on the book of Prophet Jeremiah, Chapters 1–25*. Philadelphia: Fortress Press, 1986.
- Michael Fishbane, Tirosh-Samuels Hava. *Jewish hermeneutical theology*. Brill, 2015.
- Michel, Johann. *Homo Interpretans: Towards a Transformation of Hermeneutics*. Rowman & Littlefield, 2019.
- Middleton, Richard. Is Creation Theology Inherently Conservative? A Dialogue with Walter Brueggemann, *Harvard Theological Review* 87.3 (1994): 257–277.
- Miller II, Robert. *Covenant and Grace in the Old Testament*. Gorgias Press, 2012.
- Miranda, Porfirio. *Marx and the Bible: A Critique of the Philosophy of Oppression*. Orbis book, 1974.
- Palmér Lina, Nyström Maria, Karlsson Katarina, "Lifeworld hermeneutics: An approach and a method for research on existential issues in caring science", *Scandinavian Journal of Caring Sciences* Volume 38, Issue 1 (2023): 200–209.
- Park, John. "The Moral Epistemological Argument for Atheism", *European Journal for Philosophy of Religion* 7 (1): 121–142.
- Romer, Tomas. *Dark God: Cruelty, Sex, and Violence in the Old Testament*. Paulist Press, 2013.
- Rosenberg, Alex. *The Atheist's Guide to Reality: Enjoying Life without Illusions*. W. W. Norton & Company, 2012.
- Ryan, Jono. Walter Brueggemann's Theology of the Old Testament: An Unsettled Testimony? *CRUX* 43, No 2 (Summer 2007), 23–29.

- Sæbo, Magne (Hg.), *Hebrew Bible, Old Testament. The History of Its Interpretation: From Modernism to Post-Modernism, Part 2. The Twentieth Century – From Modernism to Post-Modernism*, 221–672. Vandenhoeck & Ruprecht GmbH & Co KG, 2015.
- Schlimm, Matthew. *This Strange and Sacred Scripture: Wrestling with the Old Testament and Its Oddities*. Grand Rapids: Baker Academic, 2015.
- Share, Kenneth. *The pivot point in the Psalter: An exegetical contribution to the current canonical debate*. PhD diss., Fordham University, 2002.
- Shelton, Richard. The Practice of Prophetic Imagination: A Response to Walter Brueggemann. *Journal of Pentecostal Theology* 22 (2013): 170–176.
- Shirazi, Mulla. *On the hermeneutics of the Light-Verse of the Qur'ān (Tafsīr āyat al-nūr)*. Saqi Books, 2004.
- Simpson, Lorenzo. *Hermeneutics as Critique: Science, Politics, Race, and Culture*. Columbia University Press, 2021.
- Sparks Kenton, *Sacred Word, Broken Word: Biblical Authority and the Dark Side of Scripture*. Grand Rapids: Eerdmans, 2012.
- Steffen Tom, Bjoraker William. *The Return of Oral Hermeneutics: As Good Today as It Was for the Hebrew Bible and First-Century Christianity*. Wipf and Stock, 2020.
- Tamer Georges, Mein Andrew, Greisiger Lutz, eds. *Gog and Magog: Contributions toward a World History of an Apocalyptic Motif*. De Gruyter, 2023.
- Tamer, Georges, ed. *The Concept of Person in Judaism, Christianity and Islam*. De Gruyter, 2023.

Volodymyr LUKIN
Independent Researcher

ORCID: 0000-0001-7678-4153

Надійшла до редакції / Received 12.03.2024

Прийнята до публікації / Accepted 22.04.2024